

Наталія Марценко,*к.ю.н., доцент, доцент кафедри цивільного права і процесу Західноукраїнського національного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0947-5179>***Ірина Лукасевич-Крутник,***д.ю.н., професор, завідувач кафедри цивільного права і процесу Західноукраїнського національного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9557-7886>*

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАННЯ ДІЙСНИМ НІКЧЕМНОГО ПРАВОЧИНУ, ВЧИНЕНОГО З ПОРУШЕННЯМ ОБОВ'ЯЗКОВОЇ НОТАРІАЛЬНОЇ ФОРМИ

Проблема недійсних правочинів є важливою складовою приватного права, оскільки її вирішення спрямоване на запобігання порушенням цивільних прав та законних інтересів, а також на відновлення їхньої правомірності. Визнання недійсного правочину дійсним є ефективним інструментом у захисті цивільних прав та сприяє встановленню справедливості у приватних правовідносинах. Особливий інтерес у дослідженні даної тематики пов'язаний із необхідністю належної правової регламентації механізму визнання недійсного правочину та договору дійсними, особливо у контексті проблеми дотримання формальних вимог щодо форми укладення договорів.

Актуальність обраної тематики підтверджується незначною увагою у сучасній доктрині приватного права особливостей процесуального механізму визнання недійсного правочину та договору дійсними, що і зумовило необхідність даного дослідження. Тому метою проведеного дослідження є аналіз процедури визнання недійсного правочину дійсним, а також розкриття процесуальних аспектів, пов'язаних із визнанням дійсним нотаріально не посвідченого правочину.

В даній роботі розглянуто питання конвалідації недійсних правочинів та договорів у контексті цивільного права України, зокрема укладених без дотримання нотаріальної форми. Зазначено, що ЦК України надає можливість конвалідації таких правочинів, сприяючи захисту цивільних прав та інтересів учасників приватних правовідносин. Проаналізовано процедуру конвалідації у відповідності до статей 219 та 220 ЦК України, а також досліджено вплив судової практики на вирішення справ щодо конвалідації. Зазначено, що ухилення від нотаріального посвідчення може мати об'єктивні причини, однак суди при вирішенні таких справ повинні звертати увагу на обставини укладення та виконання договору. Встановлено, що суди обмежені позовними вимогами та не можуть самостійно перевіряти відповідність правочину закону без відповідного позову чи клопотання сторін. Крім того, остаточне судове рішення щодо дійсності правочину стає обов'язковим для сторін і не підлягає перегляду до скасування в апеляційному порядку або на підставі нововиявлених обставин.

Ключові слова: правочин, договір, недійсний правочин, нікчемний правочин, конвалідація недійсного правочину, оспорюваний правочин, нотаріальне посвідчення правочину, нотаріальний захист, нотаріус, суд, судове провадження, позов, спосіб захисту, відновлення порушеного права.

Martsenko N., Lukasevych-Krutnyk I.***Procedural peculiarities of recognition as valid a voidable transaction made in violation of the mandatory notarial form***

Relevance of the research topic. The problem of invalid transactions is an important component of private law, as its solution is aimed at preventing violations of civil rights and legitimate interests, as well as at restoring their legitimacy. Recognition of an invalid transaction as valid is an effective tool for protecting civil rights and helps to establish justice in private legal relations. The study of this topic is of particular interest due to the need for proper legal regulation of the mechanism for recognition an invalid transaction and a contract as valid, especially in the context of the problem of compliance with formal requirements for concluding contracts.

*The relevance of the chosen topic is confirmed by the lack of comprehensive doctrinal studies of the specifics of the procedural mechanism for recognition an invalid transaction and a contract as valid, and this necessitated this study. Therefore, **the purpose of this study** is to analyse the procedure for recognition an invalid transaction as valid, and to disclose the procedural aspects related to the recognition of a notarised transaction as valid.*

Results of the research. *This article examines the issue of convalidation of void transactions and contracts in the context of civil law of Ukraine, in particular, those concluded without observance of the notarial form. It is noted that the Civil Code of Ukraine provides for the possibility of convalidation of such transactions, contributing to the protection of civil rights and interests of participants to private legal relations. The author analyses the procedure of convalidation in accordance with Articles 219 and 220 of the Civil Code of Ukraine, as well as the impact of case law on the resolution of cases on convalidation. It is noted that evasion of notarisatioin may have objective reasons, but courts should pay attention to the circumstances of the conclusion and execution of the contract when deciding such cases. It is established that courts are limited to claims and cannot independently verify the compliance of a transaction with the law without a corresponding claim or petition from the parties. In addition, a final court decision on the validity of a transaction becomes binding on the parties and is not subject to review until it is cancelled on appeal or on the basis of newly discovered circumstances.*

Keywords: *transaction, contract, invalid transaction, voidable transaction, convalidation of an invalid transaction, disputed transaction, notarisatioin of a transaction, notarial protection, notary, court, court proceedings, claim, remedies, restore a violated right.*

Постановка проблеми. Недійсність договору є складною, однак важливою категорією приватного права, оскільки спрямована на запобігання або припинення порушень цивільних прав та інтересів та на відновлення їхньої правомірності через можливість визнання недійсного правочину дійсним. Передбачаючи можливість визнання дійсними недійсних правочинів, законодавець фактично забезпечує можливість досягнення сторонами взаємної чесності та дотримання принципу справедливості через механізм, який допомагає вирішувати конфлікти та сприяє захисту прав та інтересів сторін. Визнання дійсним недійсного правочину не є у переліку способів захисту, передбачених у змісті статті 16 ЦК України, однак з огляду на те, що даний перелік не є вичерпним, на практиці існують і інші способи захисту, які можуть бути використані у конкретних ситуаціях. Одним із таких способів є конвалідація правочину, яка у літературі розуміється як процес відновлення порушених, оспорюваних або невизнаних прав та законних інтересів шляхом офіційного підтвердження дійсності правочину судом або іншими компетентними органами [1]. На сьогодні визнання недійсного правочину дійсним виступає як ефективний інструмент у захисті цивільних прав та інтересів, сприяючи встановленню справедливості та порядку в цивільних правовідносинах. З огляду на це проблема дослідження недійсних правочинів та відновлення їх правомірності викликає особливий інтерес як у доктрині цивільного права, так і у практиці правозастосування.

З числа правочинів з дефектами форми вирізняють правочини, укладені з недотриманням вимог щодо нотаріального посвідчення. На практиці недотримання вимог щодо форми укладених правочинів може мати серйозні юридичні наслідки і впливати на їхню дійсність та обов'язковість [2]. Водночас цивільне законодавство України, передбачаючи можливість визнання таких правочинів дійсними, потребує належної правової регламентації як розуміння проблеми недійсного правочину в матеріальному праві, так і належного правового регулювання самого механізму визнання недійсного правочину таким, що породжує правові наслідки для сторін і буде вважатися дійсним. Зважаючи на окремі процесуальні складнощі даного питання на практиці та відсутність доктринальних досліджень проблем процесуального механізму визнання недійсного правочину дійсним, актуальність обраної тематики не викликає сумніву.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Більшість досліджень українських науковців стосуються проблем дослідження недійсного правочину в матеріальному праві, розглядаючи їх правову природу, підстави недійсності та правові наслідки. Окремі дослідження, які стосуються конвалідації недійсного правочину та договору хоч і мають місце в доктрині української цивілістичної науки, однак позбавлені комплексного розуміння механізму відновлення їх правомірності. Зокрема, окремі аспекти недійсного правочину та конвалідації досліджували Кот О. О., Коструба А. В., Крат В. І., Синегубов О. В., Погребняк О. С. та інші. Не цілком дослідженими на сьогодні є особливості процесуального механізму визнання недійсного правочину дійсним, що і зумовило необхідність даного дослідження.

Метою дослідження є аналіз процедури визнання недійсного правочину дійсним, а також розкриття процесуальних аспектів, пов'язаних із визнанням дійсним нотаріально не посвідченого правочину.

Виклад основного матеріалу дослідження. Цивільний кодекс України передбачає можливість звернутися до суду з позовом про визнання нікчемного правочину дійсним, що у науці цивільного права

розглядається як зцілення (конвалідація) нікчемного правочину. «Конвалідація» означає, що нікчемному правочину судом надається юридична сила з моменту його вчинення [3]. Особливу актуальність становить питання конвалідації правочину, який укладено з порушенням обов'язкової нотаріальної форми. У такому випадку, суди передусім мають перевіряти, чи була необхідність у нотаріальному посвідченні для даного правочину, чому ця процедура не була проведена, чи існували об'єктивні причини для відмови сторін в її здійсненні, чи ухилялася сторона від його посвідчення, і чи немає підстав для визнання правочину нікчемним через його невідповідність умовам, встановленим законодавством [4]. Саме тому в кожній окремій справі суддям потрібно визначити, який правочин було здійснено та яка саме форма правочину передбачена чинним законодавством на момент його вчинення.

Положення частини 2 статті 219 ЦК України передбачає можливість визнання правочину дійсним у випадках, коли він був вчинений без дотримання обов'язкової нотаріальної форми. Це стосується випадків, коли відсутність нотаріального посвідчення була обумовлена обставинами, які не залежали від волі особи, що вчиняла правочин. При цьому ключовим є збереження відповідності волі особи, що вчинила правочин, самому результату дії - волевиявленню. Очевидно, дане положення важливе для забезпечення принципу визнання волі сторін у цивільному праві, оскільки інколи виникають ситуації, коли формальне виконання всіх правил і вимог щодо нотаріального посвідчення правочину може бути неможливим через обставини, на які сторони не мають впливу, наприклад, через технічні або організаційні проблеми у роботі нотаріуса або через форс-мажорні обставини, які перешкоджають здійсненню нотаріальних дій. Особливої актуальності дане питання набуває в умовах війни та активних бойових дій, оскільки такий підхід дозволяє врахувати реальні обставини, у яких відбувався правочин, та забезпечити захист прав та інтересів сторін, незважаючи на технічні або інші об'єктивні обмеження. Водночас це дозволяє уникнути ситуацій, коли через формальні недоліки правочину сторони можуть втратити правовий статус своїх дій та угод [5].

Фактично положення частини 2 статті 219 ЦК України сприяє балансуванню між формальностями укладення правочинів та визнанням волі сторін, навіть якщо волевиявлення не мало тієї форми, якої вимагає закон.

У статті 220 ЦК України передбачені підстави для визнання дійсним договору, укладеного з порушенням обов'язкової нотаріальної форми, якими є: наявність домовленості сторін щодо усіх істотних умов договору з письмовим підтвердженням даних фактів; ухилення однієї із сторін від його нотаріального посвідчення; повне або часткове виконання договору [6]. Перелічені підстави для визнання дійсним договору спрямовані на забезпечення захисту інтересів сторін, які уклали договір та нотаріально не посвідчили його, враховуючи конкретні обставини їх укладення та виконання. Наприклад, якщо сторони досягли домовленості щодо усіх істотних умов договору і така домовленість має письмове підтвердження, то такий договір може бути конвалідований судом з огляду на важливість захисту принципу автономії волі сторін.

Щодо критеріїв «ухилення» від нотаріального посвідчення договору, то щодо даного питання є сформована судова практика, здатна зорієнтувати саме на ті обставини, які можуть вплинути на можливість визнання дійсним не посвідченого нотаріально договору. В даному випадку важливе значення має доведення та обґрунтування факту ухилення однією із сторін від нотаріального посвідчення договору. Загалом, ухилення однією із сторін від нотаріального посвідчення договору може мати місце з різних причин. Візьмемо, для прикладу, ситуацію, коли неможливо здійснити нотаріальне посвідчення договору через смерть продавця нерухомого майна. У такому випадку, не дивлячись на дану обставину, усі істотні умови договору купівлі-продажу, такі як передача майна та оплата, свідчать про те, що позивач має законні підстави для придбання майна [7]. Більше того, безумовне визнання заявлених вимог відповідачем, відсутність порушень та суперечностей чинному законодавству, відсутність порушень прав, свобод та інтересів третіх осіб дають підстави для захисту непорушного права на мирне володіння своїм майном такому позивачу. Тому якщо неможливість участі у нотаріальному посвідченні договору через об'єктивні обставини є достатньо підтвердженою, договір може бути визнаний дійсним.

У випадку, якщо договір був виконаний повністю або частково, це також може служити підставою для визнання його дійсним, оскільки виконання договору свідчить про наявність згоди сторін на укладення такого договору, навіть якщо він був укладений без дотримання необхідної форми. Тобто, правочини з дефектами форми можуть бути конвалідовані судом або іншими учасниками цивільних правовідносин, наприклад, за наявності мовчазної згоди чи будь-яких підтверджуючих відомостей з боку інших учасників цивільно-правових відносин, що фактично слугує підтвердженням існування правочину [8].

Відповідно до ч. 2 ст. 220 ЦК України в разі конвалідації договору судом наступне нотаріальне посвідчення даного договору не вимагається [6]. Для прикладу, письмовий договір купівлі-продажу та рі-

шення суду, яким визнано такий договір дійсним, є достатньою підставою для державної реєстрації права власності на відповідне нерухоме майно за позивачем [9]. Судове рішення про визнання договору дійсним, незважаючи на недотримання сторонами вимоги щодо нотаріального посвідчення, «зцілює» лише саме цей дефект, тобто відсутність нотаріального посвідчення. Таке судове рішення фактично знімає вимогу до наступного нотаріального посвідчення договору [10]. Цікаво, що на відміну від українського законодавства, у німецькому цивільному праві попри наявність загалом схожої конструкції конвалідації, все ж таки подальше нотаріальне посвідчення договору є необхідним. Так у випадку порушення нотаріальної форми німецьке приватне право не передбачає автоматичної недійсності договору, а надає сторонам можливість після укладення договору додатково надати йому визначену законом форму (відповідне положення передбачене у параграфі 311b Німецького цивільного уложення договір про передачу права власності на земельну ділянку) [11]. Такий підхід дозволяє вирішити ситуацію без зміни правового статусу правочину і дозволяє сторонам виправити будь-які порушення формальних вимог щодо форми правочину. З огляду на це, укладений без дотримання належної нотаріальної форми договір, який за своїм змістом дійсний у цілому, у випадку якщо відбудеться передача права власності та внесення запису до поземельної книги, - визнається дійсним. Однак такий договір є нікчемним, якщо він в подальшому – після передачі речі - не був нотаріально посвідчений і не було внесено відповідних записів в поземельну книгу [12].

Варто звернути увагу також на ч. 3 ст. 640 ЦК України, яка передбачає, що договір, який підлягає нотаріальному посвідченню, є укладеним з дня такого посвідчення. Дане правило створює важливий правовий механізм для регулювання виникнення правових наслідків від укладення договорів, які підлягають нотаріальному посвідченню. Водночас, у ч.3 ст. 334 ЦК України передбачено, що право власності на майно за договором, який підлягає нотаріальному посвідченню, виникає у набувача з моменту такого посвідчення або з моменту набрання законної сили рішенням суду про конвалідацію, нотаріально не посвідченого договору. Що стосується прав на нерухоме майно, які підлягають державній реєстрації, то згідно чинного законодавства вони виникають з дня такої реєстрації [6].

Таким чином, статті 219 та 220 ЦК України встановлюють різні підстави для визнання дійсними правочинів та договорів, які були укладені з порушенням обов'язкової нотаріальної форми з урахуванням обставин вчинення таких правочинів та укладення договорів. Якщо стаття 219 ЦК України передбачає вчинення правочину з порушенням обов'язкової нотаріальної форми, але такий правочин відповідає внутрішній волі особи, яка його вчинила, і були об'єктивні перешкоди для нотаріального посвідчення, то такий правочин може бути визнаний дійсним. З іншого боку, стаття 220 ЦК України встановлює підстави для визнання дійсними договорів, укладених без дотримання обов'язкової нотаріальної форми, коли ці підстави включають наявність письмової домовленості сторін щодо усіх істотних умов договору, ухилення однієї з сторін від нотаріального посвідчення та повне або часткове виконання договору. Тобто, якщо сторони домовилися письмово про всі умови договору або одна зі сторін вже виконала договір, то такий договір може бути визнаний дійсним.

Заслуговує на увагу також пункт 13 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 06.11.2009 р. № 9, у якому ВС України встановлює важливі критерії для розгляду цивільних справ, пов'язаних із визнанням правочинів дійсними, що сприяє системному підходу до вирішення таких справ та забезпечує захист прав та інтересів учасників цивільних правовідносин [13]. Судам рекомендується ретельно з'ясувати обставини, які визначають обов'язковість нотаріального посвідчення правочину. Це включає перевірку відповідності правочину вимогам закону щодо нотаріальної форми, визначення об'єктивних причин, які можуть бути перешкодою для нотаріального посвідчення, а також перевірку, чи не втратила сторона можливість нотаріального посвідчення у зв'язку з об'єктивними обставинами.

З огляду на дану Постанову, очевидним є те, що у судовій практиці велике значення має встановлення фактів ухилення стороною від нотаріального посвідчення правочину, оскільки ці дії можуть свідчити не лише про непрозорість, але й про неправомірні мотиви, що призводять до порушення вимог закону. Як засвідчує судова практика, відмова або ухилення сторони від нотаріального посвідчення договору через відсутність коштів на сплату необхідних платежів і податків за здійснення нотаріального посвідчення, не може служити підставою для застосування частини 2 статті 220 ЦК України [14]. Поважність причин ухилення стороною від нотаріального посвідчення правочину у кожному конкретному випадку оцінюватиметься судом окремо, однак такі причини повинні бути обґрунтованими [15]. Суд може визнати правочин дійсним виключно у випадках, прямо встановлених законом, зокрема статтями 218-223 ЦК України.

Загалом, ініціювання спору щодо дійсності правочину, так як і щодо недійсності договору, може мати різні мотивації та розглядатися як спроба захистити свої права та інтереси від незаконних або не-

правомірних дій іншої сторони. Законом забороняється ініціювання спору про недійсність договору не для захисту цивільних прав та інтересів, а сама можливість ініціювання спору щодо недійсності договору виникає тоді, коли одна зі сторін вважає, що договір був укладений з порушенням вимог закону або внаслідок обману, змушення чи інших недозволених методів [14]. Тобто, недопустимими є випадки, коли ініціювання спору про недійсність договору робиться з метою недобросовісної вигоди, без реальних підстав чи порушень, що може мати негативні наслідки для сторін договору, порушення довіри та руйнування взаємовідносин. Тому ініціювання спору про недійсність договору повинно бути обґрунтованим і має мати за мету не лише захист власних інтересів, а й дотримання принципів справедливості та законності в сфері цивільних правовідносин. Аналогічне положення можна застосувати і щодо визнання правочину дійсним, оскільки особа може використовувати свої права виключно з метою захисту своїх прав та законних інтересів, але не для завдання шкоди іншим учасникам приватних правовідносин. При цьому, слід звернути увагу, що дійсним може бути визнано лише нікчемний правочин, так як оспорюваний правочин вважається дійсним у випадку відсутності рішення суду про визнання його недійсним.

В цілому, право на подання позову для визнання дійсним правочину або договору належить сторонам, а також іншим заінтересованим особам, визначеним у законі. Такими особами можуть бути спадкоємці, опікуни, піклувальники, батьки та інші особи. Даний підхід забезпечує захист прав інтересів усіх сторін, які можуть бути зацікавлені у конвалідації певного правочину чи договору.

Існує різна судова практика при вирішенні питання щодо ролі нотаріуса в справах про визнання дійсними чи недійсними правочинів, які не були нотаріально посвідчені або були посвідчені з порушенням вимог чинного законодавства. Нотаріуси, які здійснювали посвідчення таких правочинів, можуть, за необхідності, бути запрошені у якості свідків у судовому процесі. Також, нотаріуси можуть виступати як треті особи у випадках, коли позивач зазначає, що недійсність правочину стала наслідком неправомірних дій нотаріуса [16]. Загалом, практика вирішення судами питань щодо процесуального становища нотаріуса у справах про визнання дійсними (недійсними) нотаріально не посвідчених (посвідчених) правочинів може справді виявлятися неоднаковою. Це може бути зумовлено різними підходами судів до визначення відповідальності нотаріуса у подібних ситуаціях та, можливо, різними тлумаченнями законодавства.

У справах про визнання дійсними договорів, які підлягають нотаріальному посвідченню, об'єктом судового захисту є не речове право власності позивача, а його інтерес до належного оформлення відповідного зобов'язального договору [9]. Тобто, у справах про визнання дійсними договорів, що підлягають нотаріальному посвідченню, судовий захист спрямований на забезпечення інтересу позивача до належного оформлення договору у відповідній встановленій законом формі. Це пояснюється тим, що нотаріальне посвідчення відповідного договору має велике значення для забезпечення законності, довіри та достовірності договору. Оскільки нотаріальний акт підтверджує, що сторони договору вчинили свої дії усвідомлено, згідно з власною волею та не були піддані психологічному тиску або обману, судовий захист інтересу до належного оформлення зобов'язального договору сприяє забезпеченню чесності та довіри між сторонами та допомагає уникнути можливих конфліктів.

Слід звернути увагу також і на те, що законодавством встановлено випадки, коли договір або правочин не можуть бути визнані дійсними на підставі ч. 2 ст. 219 та ч. 2 ст. 220 ЦК України. Зокрема, заборона визнання дійсними правочинів та договорів на підставі даних норм ЦК України стосується випадків укладення договорів з нерухомістю, як були укладені в період з 01.01.2004 р. по 31.12.2012 р., договорів для яких відсутня вимога обов'язкового нотаріального посвідчення та заповітів [17; 13].

Як зазначає Погребняк О.С., конвалідація правочину допускається лише у випадку, якщо в ньому не буде виявлено жодних недоліків або вад та це не матиме наслідком порушення прав, свобод або інтересів інших осіб. Крім того, особа, яка звертається до суду з метою захисту своїх прав, повинна діяти у межах здійснення цивільних прав (т. 13 ЦК України) і не використовувати конвалідацію як спосіб зловживання своїми правами [4]. Однак, виходячи із змісту пункту 13 постанови Пленуму ВСУ від 06.11.2009 р. № 9, приймаючи рішення про визнання дійсним правочину, який був укладений з порушенням обов'язкової нотаріальної форми, суд зосереджується на перевірці наявності підстав для його нікчемності, а не оспорюваності. У такому випадку суд спрямовує зусилля на виправлення недоліків форми, таких як відсутність нотаріального посвідчення [12].

Що стосується можливості суду перевіряти відповідність правочину вимогам закону, недотримання яких може спричинити його оспорюваність, то такі повноваження у суду виникатимуть виключно на підставі відповідного позову. Суд не вправі перевіряти відповідність правочину вимогам закону, недотримання яких може спричинити його оспорюваність так як згідно із положенням ч. 2 ст. 264 ЦПК України,

при ухваленні рішення суд не може виходити за межі позовних вимог [18]. Тому виходячи із основних принципів цивільного процесу, суд має дотримуватися принципу рівності сторін, права на захист і можливість захищати свої права та законні інтереси у суді, однак у своїй діяльності суд обмежений позовними вимогами або клопотанням сторін. Це означає, що суд не може самостійно розглядати або встановлювати питання, про які не було зазначено в позові чи які не були предметом спеціального клопотання сторін. Відсутність такого клопотання обмежує суд у можливості провести повноцінний аналіз відповідності правочину чинному законодавству. Дане твердження пов'язане також із змістом статті 84 ЦПК України, де передбачено, що суд може здійснювати витребування необхідних доказів лише за клопотанням учасників справи і тільки тоді, коли відсутнє таке клопотання, суд може витребувати зазначені докази, на підставі ч. 7 статті 81 ЦПК України, якщо він має сумніви у добросовісному виконанні учасниками справи їхніх процесуальних прав або виконанні обов'язків щодо доказів, а також у інших випадках, передбачених ЦПК України [18].

У випадку, коли існують інші підстави для недійсності правочину, рішення суду про його визнання дійсним перешкоджає визнанню його недійсним з будь-яких інших причин до того моменту, поки не буде скасоване рішення суду про визнання його дійсним в порядку апеляції, касації або на підставі нововиявлених обставин [12]. Таке твердження впливає із аналізу судової практики та обґрунтовується необхідністю дотримання принципу правової певності, який вимагає, щоб у випадках, коли суд виніс остаточне рішення з якихось питань, його рішення не підлягало сумніву. Даний принцип побудований на основі *res judicata*, що передбачає остаточність та обов'язковість для сторін рішення суду, яке було ухвалене правомочним судом та вступило в законну силу, є обов'язковим для сторін і не підлягає перегляду (п. 46 рішення у справі «Устименко проти України») [19]. Такий підхід гарантує стабільність та остаточність судових рішень, а також забезпечує законність вирішення спорів.

Виходячи з аналізу практики Верховного Суду, існує можливість визнання конвалідованого договору фраздаторним у тому випадку, якщо згодом з'ясується що його було укладено на шкоду кредитору. У такому випадку договір може бути визнаний недійсним через порушення прав та інтересів кредитора або з інших причин, які свідчать про нечесність укладення угоди. Наприклад, це може бути пов'язано із тим, що можливість визнання договору дійсним внаслідок відсутності його нотаріального посвідчення не повинна використовуватися з метою уникнення сплати боргу або виконання судового рішення про стягнення боргу, що набрало законної сили [20].

Заслуговує також на увагу постанова Верховного Суду від 07 грудня 2022 року в справі № 142/119/20 (провадження № 61-9790св21), у якій вказано, що показником застосування принципу розумності у даній категорії справ є те, що законодавець не пов'язує можливості конвалідації договору із залученням податкового чи іншого органу, який контролює сплату податків або інших обов'язкових платежів, оскільки для цього в публічному праві існують спеціальні правові механізми, не пов'язані з оскарженням в апеляційному порядку судового рішення про конвалідацію договору [10]. Отже, чинне законодавство не встановлює прямого зв'язку між процедурою визнання дійсним договору і залученням податкового чи іншого контролюючого органу, який відповідає за оплату податків або інших обов'язкових платежів фізичною особою. Існують окремі механізми, що регулюють ці питання, і вони не пов'язані з процесом оскарження в апеляційному порядку або скасуванням судового рішення щодо визнання договору дійсним. Суд, який вирішує позов щодо визнання договору дійсним на підставі відповідних статей ЦК України, зосереджується на вирішенні цивільного спору, який виник між сторонами. Суд не має повноважень встановлювати або контролювати розмір і спосіб сплати податків, зборів або інших обов'язкових платежів, оскільки дане завдання підпадає під юрисдикцію податкових органів чи відповідних компетентних державних установ.

Висновки. Підводячи підсумок, слід відмітити, що ЦК України надає можливість конвалідації нікчемних правочинів та договорів, укладених без дотримання обов'язкової нотаріальної форми, передусім задля забезпечення визнання волі сторін у приватних правовідносинах. Такий порядок сприяє захисту прав та інтересів сторін, уникненню ситуацій, коли через формальні недоліки правочину сторони можуть втратити правовий статус своїх дій.

Статті 219 та 220 ЦК України встановлюють процедури конвалідації нікчемних правочинів та договорів, укладених без дотримання обов'язкової нотаріальної форми, з урахуванням обставин їх укладення та виконання. У свою чергу судова практика по справах щодо конвалідації сприяє ретельному вивченню судами обставин, що визначають обов'язковість нотаріального посвідчення правочинів та договорів, забезпечуючи захист прав та інтересів учасників цивільних правовідносин.

Проведений аналіз засвідчує, що судова практика в Україні звертає особливу увагу на встановлення мотивів ухилення сторін від нотаріального посвідчення правочину, що може свідчити про неправомірність таких дій та порушення вимог закону. Тому важливо, щоб причини відмови від нотаріального посвідчення були обґрунтованими, а суд у своїх рішеннях керувався чіткими критеріями, встановленими законом. Ухилення від нотаріального посвідчення договору може мати місце за об'єктивних причин, а суди при вирішенні таких справ звертають увагу на конкретні обставини укладення та виконання договору. При цьому законодавство передбачає, що ініціювання судового спору щодо визнання дійсності або недійсності правочину має бути обґрунтованим і спрямованим на захист цивільних прав та законних інтересів сторін.

Також варто звернути увагу на те, що суди в Україні можуть перевіряти відповідність правочину вимогам закону лише на підставі відповідного позову чи клопотання сторін, оскільки вони обмежені позовними вимогами та не можуть самостійно ініціювати перевірку будь-яких інших питань. У тому випадку, якщо існують інші підстави для недійсності правочину, рішення суду про його визнання дійсним має такий юридичний ефект, що перешкоджає визнанню його недійсним з будь-яких інших причин, поки не буде скасоване це рішення в порядку апеляції, касації або на підставі нововиявлених обставин.

Список використаних джерел

1. Кот О. Природа недійсних правочинів. *Вісник Академії правових наук України*. 2009. № 04 (59). С. 108-116. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/varpu_2009_4_12 (дата звернення: 14.02.2024).
2. Nataliia Martsenko. Mistake in the contract law of Ukraine and some foreign countries. *Actual problems of law*. 2023. № 1. P. 18-25. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/48738> (дата звернення: 13.02.2024).
3. Синегубов О. В. Підстави конвалідації правочину. *Проблеми цивільного права та процесу: тези доп. учасників наук.-практ. конф., присвяч. світлій пам'яті О. А. Пушкіна, 19–20 трав. 2017 р.* / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Харків. обласний осередок Всеукр. громад. орг. «Асоціація цивілістів України». Харків : ХНУВС, 2017. С.47-50. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/14577> (дата звернення: 16.02.2024).
4. Погребняк О.С. До питання про конвалідацію нікчемних правочинів. *Наше право*. 2015. № 3. С. 140-144. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nashp_2015_3_24 (дата звернення: 14.02.2024).
5. Марценко Н. Порівняльно-правове дослідження невиконання зобов'язань за законодавством Франції, Німеччини та України. *Актуальні проблеми правознавства*. 2022. № 4 (32). С. 70–76. URL: <http://appj.wunu.edu.ua/index.php/appj/article/download/1499/1550> (дата звернення: 13.02.2024).
6. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV із змінами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n3045> (дата звернення: 13.02.2024).
7. Ухвала Верховного Суду від 15.02.2023 р. № 142/119/20. URL: <http://iPLEX.com.ua/doc.php?regnum=109100596&red=10000353782d1d1a4a97ba733543a0ab248d46&d=5> (дата звернення: 14.02.2024).
8. Коструба А. В. Правові механізми поновлення прав суб'єктів дефектних правочинів. *Право України*. 2014. № 9. С.171-178. URL: https://pravoua.com.ua/ua/store/pravoukr/pravoukr_9_14/Kostruba_9_14/ (дата звернення: 15.02.2024).
9. Визнання правочину дійсним, як спосіб захисту порушеного права. Навчальна програма для суддів апеляційних судів «Особливості розгляду спорів про визнання правочинів недійсними». URL: <https://nsj.gov.ua/files/15613853564.%20%D0%9C%D1%96%D0%BD%D1%96-%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%86%D1%96%D1%8F%20.%20%D0%92%D0%B8%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D1%87%D0%B8%D0%BD%D1%83%20%D0%B4%D1%96%D0%B9%D1%81%D0%BD%D0%B8%D0%BC.pdf> (дата звернення: 14.02.2024).
10. Постанова КЦС ВП ВС від 07 грудня 2022 року у справі № 142/119/20. URL: https://protocol.ua/ua/postanova_kts_vp_vid_07_12_2022_roku_u_spravi_756_11185_20/ (дата звернення: 14.02.2024).
11. German Civil Code - Bürgerliches Gesetzbuch (BGB). (1900). URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/> (дата звернення: 12.02.2024).
12. Нижний А.В. Конвалідація нікчемних цивільно-правових договорів, укладених з порушенням обов'язкової форми. *Вісник Запорізького національного університету*. 2010. № 4. С. 75-79. URL: <https://web.znu.edu.ua/herald/issues/2010/jur-2010-4/075-79.pdf> (дата звернення: 14.02.2024).
13. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 06.11.2009 р. № 9 «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-09#Text> (дата звернення: 14.02.2024).

14. Василь Крат. Недійсність правочинів та її наслідки. Позаконкурсне оспорювання правочинів. 20 березня 2023 р. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/Krat_nediisnist_pravochiniv_20_03_2023%20%D1%80%D0%B5%D0%B4.pdf (дата звернення: 16.02.2024).
15. Рішення Немирівського районного суду Вінницької області від 10.02.2020 р. в справі 140/418/19. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/87663293> (дата звернення: 12.02.2024).
16. Практика розгляду судами цивільних справ про визнання правочинів недійсними. URL: [https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/\(print\)/42F78B0BAAD38DCAC2257B7C0044DC05](https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/(print)/42F78B0BAAD38DCAC2257B7C0044DC05) (дата звернення: 12.02.2024).
17. Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ № 5 від 07.02.2014 р. «Про судову практику в справах про захист права власності та інших речових прав». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005740-14#Text> (дата звернення: 14.02.2024).
18. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18 березня 2004. № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 14.02.2024).
19. Рішення ЄСПЛ у справі «Устименко проти України» (Заява № 32053/13). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_b27#Text (дата звернення: 14.02.2024).
20. Постанова Верховного Суду від 18.11.2020 р. № 569/6427/16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93053362> (дата звернення: 15.02.2024).

References

1. Kot, O. (2009). Pryroda nediisnykh pravochyniv [The nature of voidable transactions]. *Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy - Bulletin of the Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 4 (59), 108-116. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/vapny_2009_4_12 [in Ukrainian]
2. Martsenko, N. (2023). Mistake in the contract law of Ukraine and some foreign countries. *Actual problems of law*, 1, 18-25. Retrieved from <http://dSPACE.wunu.edu.ua/handle/316497/48738> [in English]
3. Syniehubov, O. V. (2017). Pidstavy konvalidatsii pravochynu [Grounds for convalidation of a transaction]. *Problemy tsyvilnoho prava ta protsesu - Problems of Civil Law and Process*. Kharkiv, 47-50. Retrieved from <http://dSPACE.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/14577> [in Ukrainian]
4. Pohrebniak, O. S. (2015). Do pyttannya pro konvalidatsiiu nikchemnykh pravochyniv [To the question of convalidation of the voidable transactions]. *Nashe pravo - Our Law*, 3, 140-144. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nashp_2015_3_24 [in Ukrainian]
5. Martsenko, N. (2022). Porivnialno-pravove doslidzhennia nevykonannia zobov'язan za zakonodavstvom Frantsii, Nimechchyny ta Ukrainy [Comparative legal study of non-performance of the obligations under the laws of France, Germany and Ukraine]. *Aktualni problemy pravoznavstva - Actual Problems of Law*, 4 (32), 70-76. Retrieved from <http://appj.wunu.edu.ua/index.php/appj/article/download/1499/1550> [in Ukrainian].
6. *Tsyvilnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy [The Civil Code of Ukraine: Law of Ukraine]*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n3045> [in Ukrainian]
7. *Ukhvala Verkhovnoho Sudu [Ruling of the Supreme Court]* vid 15.02.2023 roku № 142/119/20. Retrieved from <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=109100596&red=10000353782d1d1a4a97ba733543a0ab248d46&d=5> [in Ukrainian]
8. Kostruba, A. V. (2014). Pravovi mekhanizmy ponovlennia prav subiektiv defektnykh pravochyniv [Legal mechanisms for restoring the rights of parties to defective transactions]. *Pravo Ukrainy - Law of Ukraine*, 9, 171-178. Retrieved from https://pravoua.com.ua/ua/store/pravoukr/pravoukr_9_14/Kostruba_9_14/ [in Ukrainian]
9. Vyznannia pravochynu diisnym, yak sposib zakhystu porushenoho prava. Navchalna prohrama dlia suddiv apeliatyivnykh sudiv «Osoblyvosti rozghliadu sporiv pro vyznannia pravochyniv nediisnymy» [Recognition of a transaction as valid as a way of protecting an infringed right. Training programme for judges of appellate courts «Peculiarities of consideration of disputes on invalidation of transactions»]. Retrieved from <https://nsj.gov.ua/files/15613853564.%20%D0%9C%D1%96%D0%BD%D1%96-%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%86%D1%96%D1%8F%20.%20%D0%92%D0%B8%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D1%87%D0%B8%D0%BD%D1%83%20%D0%B4%D1%96%D0%B9%D1%81%D0%BD%D0%B8%D0%BC.pdf> [in Ukrainian]

10. *Postanova Kasatsiinoho tsyvilnoho sudu Velykoi Palaty Verkhovnoho Sudu [Resolution of the Civil Court of Cassation of the Grand Chamber of the Supreme Court]* від 07 грудня 2022 року у справі № 142/119/20. Retrieved from https://protocol.ua/ua/postanova_ktss_vp_vid_07_12_2022_roku_u_spravi_756_11185_20/ [in Ukrainian]
11. German Civil Code - Bürgerliches Gesetzbuch (BGB). (1900). Retrieved from <https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/> [in English]
12. Nyzhnyi, A. V. (2010). Konvalidatsiia nikchemnykh tsyvilno-pravovykh dohovoriv, ukladenykh z porushenniam oboviazkovoï formy [Invalidation of void civil contracts concluded in violation of the mandatory form]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu - Bulletin of Zaporizhzhya National University*, 4, 75-79. Retrieved from <https://web.znu.edu.ua/herald/issues/2010/jur-2010-4/075-79.pdf> [in Ukrainian]
13. Postanova Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy від 06.11.2009 № 9 «Pro sudovu praktyku rozghliadu tsyvilnykh sprav pro vyznannia pravochyniv nediisnymy» [Resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine No. 9 dated 06.11.2009 «On judicial practice of consideration of civil cases on invalidation of transactions»]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-09#Text> [in Ukrainian]
14. Krat, V. (2023). *Nediisnist pravochyniv ta yii naslidky. Pozakonkursne osporiuvannia pravochyniv [Invalidity of transactions and its consequences. Out-of-competition challenging of transactions]*. Retrieved from https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/Krat_nediisnist_pravochyniv_20_03_2023%20%D1%80%D0%B5%D0%B4.pdf [in Ukrainian]
15. *Rishennia Nemyrivskoho raionnoho sudu Vinnytskoi oblasti [Decision of the Nemyriv District Court of Vinnytsia Region]* від 10.02.2020 в справі 140/418/19. Retrieved from <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/87663293> [in Ukrainian].
16. *Praktyka rozghliadu sudamy tsyvilnykh sprav pro vyznannia pravochyniv nediisnymy [Court practice in civil cases on invalidation of transactions]*. Retrieved from [https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/\(print\)/42F78B0BAAD38DCAC2257B7C0044DC05](https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/(print)/42F78B0BAAD38DCAC2257B7C0044DC05) [in Ukrainian]
17. Postanova Plenumu Vysshchoho spetsializovanoho sudu Ukrainy z rozghliadu tsyvilnykh i kryminalnykh sprav «Pro sudovu praktyku v spravakh pro zakhyst prava vlasnosti ta inshykh rechovykh prav» [Resolution of the Plenum of the High Specialised Court of Ukraine for Civil and Criminal Cases «On Court Practice in Cases Concerning Protection of Property Rights and Other Proprietary Rights»] No 5 від 07.02.2014. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005740-14#Text> [in Ukrainian]
18. *Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy [Civil Procedure Code of Ukraine: Law of Ukraine]*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> [in Ukrainian]
19. *Rishennia YeSPL u spravi «Ustymenko proty Ukrainy» [ECHR judgment in the case of Ustymenko v. Ukraine] (Zaiava № 32053/13)*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_b27#Text [in Ukrainian]
20. *Postanova Verkhovnoho Sudu [Resolution of the Supreme Court]* від 18.11.2020 року № 569/6427/16. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93053362> [in Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції 15.02.2024